

думку, якнайяскравіше унаочнює перспективність наукових розвідок у дослідженні структурованості та самоорганізації варіативності сучасної німецької мови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М: Изд. «Советская энциклопедия», 1966. – 607 с.
2. Домашнев А.И. Современный немецкий язык в его национальных вариантах. – Л.: Наука, 1983. – 231 с.
3. Радченко О.А. Дialeктная картина мира как идиознический феномен // Вопросы языкознания. – 2004. – №6. – С. 25–48.
4. Розенталь Д.Э. Справочник по русскому языку. Словарь лингвистических терминов / Д.Э. Розенталь, М.А. Теленкова. – М.: ООО «Издательский дом «ОНИКС 21 век»: ООО Издательство «Мир и Образование», 2003. – 623 с.
5. Швейцер А.Д. Введение в социолингвистику / А.Д. Швейцер, Л.Б. Никольский. – М.: Высш. шк., 1978. – 216 с.
6. Ammon U. Die deutsche Sprache in Deutschland, Österreich und der Schweiz: Das Problem der nationalen Varietäten. – Berlin / New York: de Gruyter, 1995. – 575 S.
7. Bergmann Günter. Mundarten und Mundartforschung. – Leipzig: Bibliographisches Inst., 1964 – 87 S.
8. Besch Werner. Territoriale Differenzierung. In: Wolfgang Fleischer; Gerhard Helbig; Gotthard Lerchner (Hgg.): Kleine Enzyklopädie Deutsche Sprache. Frankfurt am Main usw.: Peter Lang, 2001. – S. 383–423.
9. Braun P. Tendenzen in der deutschen Gegenwartssprache. Sprachvarietäten / P. Braun. – Stuttgart: Kohlhammer, 1998. – 265 S.
10. Eichinger Ludwig M. Sprache und Sprachgebrauch im Süden Deutschlands. In: Elisabeth Knipf-Komlósi; Nina Berend (Hgg.), 2001. – S. 61–94.
11. Mattheier Klaus J. Pragmatik und Soziologie der Dialekte: Einführung in die kommunikative Dialektologie der Deutschen. Heidelberg: Quelle&Meyer, 1980. – 549 S.
12. Pohl Heinz Dieter. Gedanken zum österreichischen Deutsch (als Teil der „pluriarealen“ deutschen Sprache). In: Rudolf Muhr; Richard Schrodt (Hgg.), 1997. – S. 67–87.
13. Putz Martin. „Österreichisches Deutsch“ als Fremdsprache? Kritische Überlegungen. GFL 3/2002. – S. 48–76.
14. Wunderlich D. Studien zur Sprechakttheorie / D. Wunderlich. – Frankfurt a. – M., 1976. – 417 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Поліна Кузько – аспірантка кафедри німецької філології і перекладу Запорізького національного університету.

Наукові інтереси: лінгвокультурологія, етнолінгвістика, концептуалізація, варіативність сучасної німецької мови.

БУДОВА ФРАГМЕНТА МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ УКРАЇНЦЯ

Леся КУШМАР (Житомир, Україна)

У статті побудовано фрагмент мовної картини світу українця. Охарактеризовано основні види реакцій, отриманих у ході проведення вільного асоціативного експерименту. Процентне співвідношення асоціацій різних видів неоднакове, що й виявляє особливості функціонування слів-стимулів економічної сфери у свідомості реципієнта.

This article is devoted to the structure of the linguistic picture of the world. The main groups of reactions which are obtained in the realization of the associative experiment are characterized. The per cent correlation of different kinds reactions is different. This line determines peculiarities of the economic stimulus function in the person consciousness.

Феномен, що називається “картина світу”, є настільки древнім, наскільки і сама людина. Історично першою формою свідомості, у межах якої сформувалась картина світу, була міфологічна. Саме в міфах виражалася модель світу. Починаючи від епохи античної філософії і закінчуючи часом створення натурфілософських теорій XIX століття спроби побудови картини світу відбувались в руслі філософських досліджень [1]. Однак лише останнім часом, реалія, що має назву “картина світу”, стала об’єктом наукового інтересу.

Соціально-економічні умови життя сучасного мовця потребують адекватного усвідомлення лексики економічної сфери використання, яка представляє актуальний фрагмент картини світу українця.

Термін “картина світу” був запропонований на межі XIX – XX століть у сфері фізики. Першим, хто почав його використовувати, був В. Герц. Під поняттям “картина світу” він розумів сукупність внутрішніх образів зовнішніх об’єктів, які відображають суттєві якості об’єктів, включаючи мінімум пустих, лишніх відношень. Хоча в повній мірі їх уникнути не вдається, тому що образи створюються розумово [1].

Думку про те, що створення картини світу є необхідним моментом життєдіяльності людини, розвивав А. Ейнштейн. Він говорив, що людина намагається певним адекватним чином створити в собі просту і зрозумілу картину світу, для того щоб відійти від світу відчуттів, щоб спробувати замінити цей світ створеною таким чином картиною [1].

Згодом картина світу перетворюється на універсальну категорію природничих і гуманітарних наук. В. Постовалова визначає картину світу як глобальний образ світу, який

лежить в основі світогляду людини, тобто виражає сутнісні властивості світу в розумінні людини, і є результатом її духовної діяльності [7: 365-367, 365].

Даючи оцінку картині світу, необхідно розуміти, що вона – це не відображення світу і не вікно у світ, а інтерпретація людиною навколишнього світу способом її світорозуміння. Мова – це не дзеркало світу, а тому фіксує не лише сприйняте, але й осмислене, усвідомлене, інтерпретоване людиною [1]. Звідси стає очевидним, що таке “дзеркало” не ідеальне, тому що має людський суб’єктивний пізнавальний характер.

Мета цієї статті полягає у побудові фрагмента мовної картини світу українця на матеріалі лексики економічної сфери використання на основі результатів, отриманих у ході вільного асоціативного експерименту.

Картина світу являє собою центральне поняття концепції людини, показує специфіку її існування. Поняття картини світу належить до числа фундаментальних понять, які виражають специфіку людського буття, взаємовідношення зі світом. Картина світу – цілісний образ світу, який є результатом всієї діяльності людини. Вона з’являється у людини як під час предметно-практичної взаємодії із зовнішнім світом, так і в процесі побутових стосунків. Картина світу формується за участю всіх складових психічної діяльності, тому про одну з них як визначальну говорити не можна. Людина споглядає світ, осмислює його, пізнає, відображає, і в результаті виникає образ світу – формується світогляд [1].

У формуванні картини світу беруть участь всі сторони психічної діяльності людини: відчуття, сприйняття, уявлення, мислення, свідомість. Картину світу формують світовідчуття, світосприйняття, світорозуміння, світооцінки, світобачення. Свідомість формує ідеальний образ зовнішнього світу, вона емоційно забарвлена, тому картина світу зумовлює тип відношення людини до світу – природи, інших людей, визначає норми поведінки людини у світі, визначає її до життя. “Відбитки картини світу можна побачити у мові, в жестах, міміці, музиці, ритуалах, етикеті, речах, поведінці людей” [1].

Мова безпосередньо бере участь у двох важливих процесах: по-перше, за її допомогою формується мовна картина світу; по-друге, сама мова відображає інші картини світу людини, які представлені за допомогою спеціальної лексики [1].

Мовна картина світу – структурування предметів, явищ, фактів ситуацій дійсності, ціннісних орієнтирів, життєвих стратегій і сценаріїв поведінки в мовних знаках, категоріях, явищах мовлення, що є семіотичним результатом концептуальної репрезентації дійсності в етносвідомості [7: 365-367].

Для мовної картини світу важливі три явища, тісно пов’язані між собою: людина – світ – мова, хоч із погляду реальних відношень на першому місці мали б поставити світ як основу основ, на другому – людину як творця і носія мови, на третьому – власне мову. Проте для характеристики мовної картини світу з антропологічного погляду вихідною точкою є людина, яка пізнає незалежний від неї світ і створює засоби фіксації та передачі знань про нього іншим людям і для власного пізнання. Відповідно для побудови мовної картини світу ключовою є постать людини [6: 37].

Основними характеристиками мовної картини світу, якими її наділяє Л. Вайсгербер, є такі: мовна картина світу – це сукупність усіх можливих змістів: як духовних, які визначають своєрідність культури і менталітету певної мовної спільноти, так і мовних, які визначають існування і функціонування самої мови; мовна картина світу є одночасно наслідком історичного розвитку етносу та мови та причиною своєрідного шляху їх подальшого розвитку; мовна картина світу як єдиний живий організм чітко структурована і в мовному вираженні є багаторівневою. Вона зумовлює сукупну комунікативну поведінку, розуміння зовнішнього світу природи, внутрішнього світу людини і мовну систему; мовна картина світу змінюється з часом, і як будь-який живий організм розвивається, тобто у діахронічному розумінні вона кожного наступного етапу розвитку у деякій мірі не схожа сама на себе; мовна картина світу утворює однорідність мовної сутності, допомагаючи закріпленню мовної своєрідності в баченні світу і позначення засобами мови; мовна картина світу існує в однорідній специфічній самосвідомості мовної спільноти і передається наступним поколінням через особливий світогляд, правила поведінки, спосіб життя; картина світу будь-якої мови є тою силою, що формує уявлення про навколишній світ через мову як проміжний

світ у носіїв цієї мови; мовна картина світу конкретної мовної спільності є її загальнокультурним надбанням [9].

Питання сутності мовної картини світу по-різному розв'язується в сучасному мовознавстві. Єдиного визначення терміну “мовна картина світу” не існує й до сьогодні. Мовна картина світу тлумачиться сучасними науковцями як:

- загальнокультурне надбання нації. Вона структурована, багаторівнева. Саме мовна картина світу зумовлює комунікативну поведінку, розуміння зовнішнього світу і внутрішнього світу людини. Вона відображає спосіб мовномисленнєвої діяльності, який характерний для певної епохи з її духовними, культурними та національними цінностями [9];

- відображені в категоріях мови уявлення певного мовного колективу про будову, елементи і процеси дійсності. Цілісне зображення мовою всього того, що існують в людині, навколо неї. Зображення людини, її внутрішнього світу, навколишнього світу і природи, що здійснюється засобами мовної номінації [12];

- своєрідне світобачення крізь призму мови [9];

- відображення побутових уявлень про світ. Ідея мовної картини світу полягає в наступному: у кожній природній мові відображається певний спосіб сприйняття світу, який нав'язується як обов'язковий усім носіям мови. Ю. Апресян називає мовну картину світу наївною у тому сенсі, що наукові визначення і мовні тлумачення не завжди збігаються за об'ємом і навіть за змістом [2].

Фрагмент мовної картини світу продуктивно відтворюється за допомогою вільного асоціативного експерименту.

До групи опитуваних увійшли всі вікові категорії, проте перевага була віддана студентській аудиторії, тому що, на думку Ю. Караулова, у цьому віці (17-21 рік) формування мовних можливостей майже завершилося. У свою чергу змістове наповнення (словниковий запас, ієрархічна структура цінностей, прагматичні установки) у більшості людей залишається відносно стабільним протягом усього життя. Це дає можливість скласти на декілька десятиріч вперед ядро суспільної мовної свідомості [4: 8].

Всі реакції стимульних лексем було охарактеризовано відповідно до груп: I. Парадигматичні реакції. II. Синтагматичні реакції. III. Тематичні реакції. IV. Словотвірні реакції. V. Граматичні реакції. VI. Фонетичні реакції. VII. Реакції власні назви. VIII. Реакції аббревіатури. IX. Графічні позначення.

Найчисельнішими виявилися перші дві групи асоціацій. Дослідження, що проводилися вченими лабораторії В. Дегліна у Санкт-Петербурзі, довели: права півкуля, що перероблює конкретну інформацію, як правило, породжує синтагматичні реакції, а ліва – логічна – продукує системні парадигматичні реакції. Запускання правої півкулі чи лівопівкулі стратегії асоціювання визначається глобальним чи по елементним уявленням об'єкта, позначеного стимулом. Під час глобального, нерозчленованого уявлення ввімкнена стратегія правої півкулі і відбувається конкретизація ситуації за допомогою реакції; під час аналітичного уявлення – ліва півкуля: виділяються суттєві ознаки і зв'язок з іншими ситуаціями. Таким чином, до компетенції лівої півкулі відноситься “слабка семантика”, що займається смисловими трансформаціями, вираженими у мові. Вказує на це і бажання інформантів реагувати на стимул штампами і мовними кліше. Для роботи правої півкулі є характерною поява синтагматичних відповідей, бажання відповідати прикметниками. Вважається також, що ліва півкуля дає оцінні судження про якість предметів, роблячи оцінку емоційної важливості вербальної інформації [4: 130].

I. ПАРАДИГМАТИЧНІ РЕАКЦІЇ. Це реакції, що належать до одного граматичного класу зі стимулом [11: 62]. Н. Бутенко вважає, що парадигматичні реакції здатні при необхідності виступити в ролі своєрідної заміни стимулу [3: 10].

Всю сукупність парадигматичних реакцій було поділено за трьома типами. До першого типу належать реакції, що належать до того ж семантичного поля, що і стимул, і є його контекстуальними або ж стилістичними синонімами [11: 62]: ПОПИТ – *потреба* (тут і далі *курсив* – реакція, ПРОПИС – стимульна лексема), ДЕФЦИТ – *нестача*, АСОРТИМЕНТ – *вибір*, ДОХОДИ – *прибутки*, ЕКСПЛУАТАЦІЯ – *використання*. До

другого типу належать реакції, що належать до того ж семантичного поля, що і стимул і є категоріальними [Терех, 62]: ЗАЙНЯТІСТЬ – *бізнес*, КРЕДИТНА КАРТКА – *кредит*, ВАУЧЕР – *гроші*, ДИВІДЕНД – *банк*, ОПТ – *ринок*. До третього типу належать нейтральні асоціації. Це реакції, що констатують лише факт. Наприклад, ФЕРМЕР – *людина*, ТЕНДЕР – *економіка*, ПОСЛУГИ – *сфера*, РАХУНОК – *економіка*, КОНКУРЕНТ – *особа*.

II. СИНТАГМАТИЧНІ РЕАКЦІЇ. Синтагматичними Т. Соколова вважає відношення між стимулом і реакцією, якщо вони вступають у лінійний зв'язок і утворюють велику мовну одиницю у граматицізований формі та семантично конвенційній формі зв'язку. Автор наголошує власне на відношення, що завжди характеризуються моментом реальної взаємодії [10: 24]. У синтагматичній парі реакція складає разом зі стимулом підрядне сполучення [4: 257].

Синтагматичні реакції є більш різноманітними [8: 36], ніж інші групи. Таким чином, серед усієї сукупності синтагматичних реакцій було виділено наступні типи: реакції, що вказують на предметність: КАТАЛОГ – *товарів*, ЕКСПОРТ – *машин*, РЕЕКСПОРТ – *кави*, ЗАСТАВА – *будинку*, ПЛАТЕЖІ – *людей*; реакції, що вказують на абстрактність: НЕДОСТАЧА – *грошей*, АУКЦІОН – *цінностей*, АКЦІЯ – *добročинності*, ЛІКВІДАЦІЯ – *аварії*, БАЛАНС – *рахунку*; реакції, що вказують на ознаки, властивості: МАРКА – *нова*, КОНТРАКТ – *поганий*, КЛІЄНТ – *красивий*, ІНФЛЯЦІЯ – *галопуюча*, ПРОЖИТКОВИЙ МІНІМУМ – *достатній*.

III. ТЕМАТИЧНІ АСОЦІАЦІЇ. Це асоціації, які можуть утворити зі стимулом словосполучення в результаті граматичної зміни реакції або ж можуть вживатися у рамках тематично обмеженого контексту (речення) [5]. Наприклад, ФІНАНСИ – *люди*, СПЕКУЛЯЦІЯ – *товари*, ПОСЛУГИ – *банк*, ПОДАТКИ – *обов'язок*, МАРКА – *товар*.

IV. СЛОВОВІРНІ РЕАКЦІЇ. До слововірних належать реакції, що мають спільний корінь зі словом-стимулом. До першого типу належать реакції, в яких спостерігається наявність одного кореня зі стимулом: ЗАВДАТОК – *давати*, ВАРТІСТЬ – *вартісна*, МОНОПОЛІЯ – *монополіст*, ОПТ – *оптовий*, ФІНАНСИ – *фінансування*. До другого типу належать реакції, що є складними словами, однією з основ в яких виступає стимульне слово: БАНК – *Приватбанк*, БІЗНЕС – *бізнесмен*, БІЗНЕС – *бізнес-леді*, ПОЛІС – *мегаполіс*, КАПІТАЛ – *капіталовкладення*.

V. РЕМІНІСЦЕНТНІ РЕАКЦІЇ. Це реакції, що є висловами з фільмів, рядками пісень, народними висловлюваннями тощо: ГРОШІ – *утром деньги – вечером стулья** (*збережено особливості мови реципієнтів), БАНКРУТ – *...да, я банкрот, мне ваших денешек только и надо было...*, ФІРМА – *фірма віників не в'яже*, БОРГ – *три года ждуть*, ФІНАНСИ – *мои финансы поют романсы*.

VI. ГРАМАТИЧНІ АСОЦІАЦІЇ. Д. Терехова до граматичних асоціацій відносить такі, що виступають граматичною формою відповідного стимулу [11: 63]. Всі граматичні асоціації було поділено на два типи. До першого типу належать реакції, що відрізняються від стимульного слова числом: ТОРГИ – *торг*, САНКЦІЯ – *санкції*, КЛІЄНТ – *клієнти*. До другого типу відносимо реакції, які відрізняються від стимулу відмінком: ПРИВАТИЗАЦІЯ – *приватизацією*, БАНКРУТ – *банкрутом*, ВАЛЮТА – *валютою*.

VII. ФОНЕТИЧНІ РЕАКЦІЇ. Це такі асоціації, в яких існує співзвучність між стимулом та реакцією, а семантичний зв'язок не виражений, або ж виражений нечітко [5]. Серед фонетичних реакцій було виділено такі типи: реакції, смислове значення яких належить до сфери економіки: КРЕДИТ – *депозит*, ОБЛІГАЦІЯ – *приватизація*, ПАТЕНТ – *клієнт*; реакції, смислове значення яких не відноситься до економічної сфери, а репрезентує поняття навколишньої дійсності: КОШТОРИС – *штори*, ТЕНДЕР – *тендер*, БАНКРУТ – *барaban*, АЖІОТАЖ – *пілотаж*, ДЕМПІНГ – *дельфіни*.

VIII. РЕАКЦІЇ-ВЛАСНІ НАЗВИ. До цієї групи відносимо реакції, що: називають імена та прізвища людей: ДЕМПІНГ – *Тимошенко*, КАПІТАЛІЗМ – *Карл Маркс*; є власними назвами літературних персонажів: АГЕНТ – *Джеймс Бонд*, БАНКРУТ – *Гобсек*, ЛОМБАРД – *Гобсек*; є власними назвами країн, міст: ЯКІСТЬ – *Китай*, БЕЗРОБІТТЯ – *Україна*, ІНФЛЯЦІЯ – *Україна*, є назвами торговельних марок: ТОРГОВЕЛЬНА МАРКА – *Оболонь*, *Рудь*, *Торчин*, *Хортиця*.

ІХ. РЕАКЦІЇ-АБРЕВІАТУРИ: ЗАРОБІТНА ПЛАТА – ЗП, ТОРГОВЕЛЬНА МАРКА – ТМ, НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК – НБУ, ФІРМА – ПП, ДЕФІЦИТ – СРСР, ВАЛЮТА – у.о., ФЕРМЕР – ПП.

Х. ГРАФІЧНІ ПОЗНАЧЕННЯ. Всі асоціації цієї групи було розподілено на декілька типів: знаки-ознаки: “–” свідчить про відсутність будь-якої відповіді реципієнта; знаки-символи: ДИВІДЕНД, ПОЗИКА – %, ПРИБУТОК, ГРОШІ, ВИТОРГ – \$; знаки, що позначають числа: НЕДОСТАЧА – 0, ВИТОРГ – 100 000; пунктуаційні знаки: ЗНИЖКА – !, АЖІОТАЖ – ?, ЕМІСІЯ – ?.

Таким чином, вільний асоціативний експеримент дозволив відтворити фрагмент мовної картини світу українця, пов’язаний з усвідомленням лексики економічної сфери. Він побудований на основі парадигматичних (41%), синтагматичних (12%), тематичних (10%), словотвірних (5%); фонетичних (7%); граматичних (4%), ремінісцентних (2%) реакцій, реакцій, що виражені власними назвами (5%), реакціями-аббревіатурами (3%), графічних позначень (11%), що були отримані на основі аналізу результатів вільного асоціативного експерименту.

Подальше дослідження передбачає розширення кола слів економічної сфери використання у структурі відповідного фрагмента мовної картини світу, структурування асоціативних полів аналізованих стимульних лексем, а також зіставлення асоціативного та лексичного значень слова.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Анализ структуры отдельного фрагмента языковой картины мира [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн.: <http://revolution.allbest.ru/languages/d00100332.html>.
2. Апресян Ю. Д. Избранные труды: в 2 т. – Т. II. Интегральное описание языка и системная лексикография. – М.: Школа “Языки русской культуры”, 1995. – 767 с.
3. Бутенко Н. П. Словник асоціативних норм української мови. – Львів: Вид-во при Львів. ун-ті “Вища школа”, 1979. – 120 с.
4. Горошко Е. И. Интегративная модель свободного ассоциативного эксперимента. – Х.; М.: Издательская группа „РА – Каравелла”, 2001. – 316 с.
5. Клименко А. П. Лексическая системность и ее психолингвистическое изучение. – Минск: Минск. ГПЦИЯ, 1974. – С. 14-36.
6. Лисиченко Л. А. Структура мовної картини світу / Мовознавство, 2004. – №5-6. – С.36-41.
7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
8. Словарь ассоциативных норм русского языка / Под ред. А. А. Леонтьева. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1977. – 192 с.
9. Содержание понятия языковая картина мира в лингвистике [Електронний ресурс] / Т. И. Полищук. – Режим доступу до журн.: <http://koaripa.do.am/publ/1-1-0-6>.
10. Соколова Т. В. Ассоциативный тезаурус ребенка 3-6 лет: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. – М., 1999. – 65 с.
11. Терехова Д. І. Особливості сприйняття лексичної семантики слів: Психолінгвістичний аспект. – К.: КДУ, 2000. – 244 с.
12. Языковая картина мира [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн.: <http://socio.ks.ua/vazykovaya-kartina-mira/>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Леся Кушмар – аспірант кафедри української мови Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: психолінгвістика.

МЕТАФОРИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ІСТИНИ І ПРАВДИ: КОГНІТИВНИЙ ТА ОЦІННИЙ АСПЕКТИ

Ольга ЛІННІКОВА (Горлівка)

У статті досліджуються особливості метафоризації концептів ІСТИНА й ПРАВДА в когнітивному й оцінному аспектах на матеріалі висловлювань і афоризмів. Автор аналізує когнітивні механізми концептуалізації дійсності за допомогою метафори, що дозволяє виявити наявність зв'язку між різними типами метафоричного значення й когнітивними структурами, які лежать в їх основі.

The peculiarities of the metaphorization of the concept “verity/truth” is observed in the present article. The investigation is based on the sayings and maxims. The author analyses the cognitive mechanisms of the conceptualization of the reality by means of the metaphor, which allows to reveal the presence of the connection between different types of the metaphoric meaning and cognitive structures lying in their basis.

На сучасному етапі розвитку лінгвокогнітивної парадигми, в час усталення положення В. фон Гумбольдта, про те, що в основі усіх лінгвістичних досліджень має бути людина, але не як особистість, а як „мовна особистість”, концепти ІСТИНА-БРЕХНЯ набули статусу важливих об'єктів вивчення як з боку теорії мови, так і з боку лінгвокультурології. Ці